

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-1-07>

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Харитонов Р. Ф.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-0378-8377
roman2012h@gmail.com

Крикунова С. О.

студентка IV курсу
факультету судового та міжнародного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0006-4516-9768
krikunova1202@gmail.com

Ключові слова: права та свободи людини, захист прав людини, Європейський суд з прав людини, Європейський Союз, базові цінності ЄС, Хартія Європейського Союзу про основні права.

Ця стаття присвячена аналізу проблем та перспектив європейської системи захисту прав людини. Розглядаються основні складнощі, що стикаються європейські правові механізми у забезпеченні прав людини, включаючи зменшення довіри до системи, недостатню ефективність деяких інструментів та проблеми з реалізацією прав людини на практиці. Також розглядаються можливості покращення системи захисту прав людини в майбутньому, зокрема шляхом зміни підходів до захисту прав людини, залучення громадянського суспільства та зміцнення міжнародної співпраці. Автор статті надає свої рекомендації для вдосконалення європейської системи захисту прав людини, щоб забезпечити більш ефективний та глибокий захист прав людини в регіоні та звернути увагу читачів на існуючі виклики у європейській системі.

Досліджено основні етапи становлення захисту прав людини європейською спільнотою. Зроблено висновок, що механізму захисту прав людини на основі хронологічних змін інституцій, що надають такий захист. Визначено вектор сучасних наукових досліджень, що стосується прав та свобод людини в цілому. Проаналізовано основні нормативно-правові акти та міжнародно правові договори, що визначають основні права та свободи людини та гарантують їх захист. Визначено базові цінності ЄС, та передумови вступу країн, до ЄС для подальшої імплементації норм права щодо захисту прав людини. Охарактеризовано систему гарантій захисту прав людини в ЄС та обґрунтовано виявлені проблеми. Детально досліджена сутність захисту прав людини та її система. Досліджені всі етапи розвитку системи захисту прав людини в ЄС, їхня загальна характеристика та особливості. Визначене історичне зародження концепції прав людини, її першочергову призначення та подальший розвиток Виокремлено думки відомих вчених щодо розвитку сучасного міжнародного права. Досліджено істотну

сутність системи захисту прав людини як в загально світовому розумінні даного питання так і суто в європейському. Визначені основні напрямки вдосконалення прогалин в європейському праві щодо захисту прав людини та механізм зменшення випадків колізій в праві.

EUROPEAN HUMAN RIGHTS PROTECTION SYSTEM: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Kharytonov R. F.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International and European Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0378-8377
roman2012h@gmail.com*

Krykunova S. O.

*4th year Student
Faculty of Judicial and International Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0006-4516-9768
krikunova1202@gmail.com*

Key words: *human rights and freedoms, protection of human rights, European Court of Human Rights, The European Union, the basic values of the EU, the Charter of the European Union on Fundamental Rights.*

This article is devoted to the analysis of problems and prospects of the European human rights protection system. The main difficulties faced by European legal mechanisms in ensuring human rights are considered, including a decrease in trust in the system, insufficient effectiveness of some instruments and problems with the implementation of human rights in practice. Possibilities of improving the human rights protection system in the future are also considered, in particular by changing approaches to human rights protection, involving civil society and strengthening international cooperation. The author of the article provides his recommendations for improving the European system of human rights protection in order to ensure more effective and deep protection of human rights in the region and draw the attention of readers to the existing challenges in the European system.

The main stages of formation of the protection of human rights by the European community have been studied. It was concluded that the mechanism of human rights protection is based on the chronological changes of the institutions that provide such protection. The vector of modern scientific research related to human rights and freedoms as a whole has been defined. The main normative legal acts and international legal treaties defining basic human rights and freedoms and guaranteeing their protection are analyzed. The basic values of the EU and the prerequisites for the accession of countries to the EU for the further implementation of legal norms regarding the protection of human rights have been determined. The system of guarantees for the protection of human rights in the EU is characterized and the identified problems are substantiated. The essence of the protection of human rights and its system have been studied in detail. All stages of the development of the human rights protection system in the EU, their general characteristics and peculiarities are studied. The historical origins of the concept of human rights, its primary

purpose and further development are defined. The opinions of famous scientists regarding the development of modern international law are highlighted. The essential essence of the human rights protection system has been studied, both in the general world understanding of this issue and in the purely European one. The main directions for improving the gaps in European law regarding the protection of human rights and the mechanism for reducing cases of legal conflicts are determined.

Вступ. Однією з найважливіших проблем внутрішньої та зовнішньої політики країн європейської спільноти є питання захисту прав людини. Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині «людське» існування.

Стан справ у сфері забезпечення прав людини для держави є показником досягнень та рівня розвитку суспільства, своєрідним мірилом демократії та верховенства права. Тому, захист прав людини є одним з провідних напрямків діяльності європейського суспільства та базується на його цілях та принципах. Кожна європейська країна має дотримуватись принципів свободи та демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод. Вищезазначені принципи повинні бути не лише закріплені в конституціях європейських країн, а й бути втіленими у повсякденне життя [1].

Стан дослідження. Вагомого наукового значення в процесі дослідження європейської системи захисту прав людини приділено у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: Неліп М.І., Рабінович П.М., Цись Н. І., Фалалєєва Л.Г., Еган С. та інших.

Нормативну основу дослідження складають такі документи як: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 23.08.2006, Договір про Європейський Союз від 07.01.1992, Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000.

Метою статті є дослідження європейської системи захисту прав людини, визначити перспективи розвитку та проблеми, пов'язані з системою захисту прав, можливі способи вдосконалення сучасних моделей захисту прав людини, дослідження та аналіз думок вчених-юристів.

Виклад основного матеріалу. Система захисту прав людини є результатом довготривалої історичної еволюції суспільно-політичних думок, фор-

муванням стандартів, які наразі є нормами життя демократичного суспільства, при цьому відображеними у міжнародно-правових договорах.

Однак, механізм захисту прав людини в ЄС не є цілісним. Система захисту прав людини на національному рівні, доповнюється на рівні ЄС. Також, захист прав і свобод людини здійснюється через функціонал Ради Європи, до складу якої учасниками якої є всі держави, що є членами ЄС. Система норм права на рівні ЄС, що гарантують захист прав і свобод людини, відбувалося поступово, та триває і нині, оскільки має значний потенціал для свого розвитку.

Принцип захисту прав людини у правовому полі був визнаний Європейським судом вперше у справі 29/69 Stauder [1970], в якій розглядалась вимога одержувача соціальної допомоги на скасування інформації про себе (ПІБ, місце проживання) на купоні, що видавався для отримання продуктів харчування за зниженими цінами, як соціальна допомога. Європейський суд визнав, що рішення Комісії 1969 р., що стосувалося дозволу надання державами-членами дозвілів на встановлення пільгових цін для окремих груп населення, не може містити чогось, могло б негативно вплинути на основні права людини, які охороняються Європейським судом, та є закріпленими у загальних принципах права Європейського Співтовариства.

В даному випадку, варто говорити не про порушення прав людини з боку інституцій, а про необхідність реформації до внутрішньо-державного законодавства, що визначає порядок надання пільг окремим категоріям населення. Зазначення даних про особу на наданому їй купоні порушує права людини, та не може бути обов'язковою, коли мова йде про надання пільг.

З часом в європейській спільноті почали зароджуватись дві окремі системи, що стосувалися захисту прав людини, одна в рамках Ради Європи інша Європейських Співтовариств. Для останньої була характерною фрагментарність тобто, для її перших етапів було властиво охоплення переважно економічних прав, підтримувалась в ідеологія «ринкової людини».

З подальшим розвитком європейської інтеграції, судові рішення все більше охоплювали нові

для себе сфери, зокрема політичну, юстицію, сферу внутрішніх справ, у яких вони відмовлялись визнавати примат права Співтовариств стосовно внутрішнього законодавства про права і свободи людини. Наслідком цього стало ще більше привернення уваги держав-членів і органів ЄС до питання захисту прав людини. Що виразилось появою низки документів, в яких зроблено спробу визначення основних прав і свобод людини в межах Європейських Співтовариств. Такими документами є Європейська соціальна хартія 1961 р., Декларація основних прав і свобод 1989 р., Хартія основних соціальних прав працівників 1989 р. тощо.

Окрім цього, важливим аспектом щодо визнання прав людини складовою права Європейських Співтовариств є ухвалення Єдиного європейського акта 1986 р. Відповідно до преамбули якого багато в чому посилається на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 р.

Професори О. Мережко та М. Неліп, аналізуючи провідну тенденцію розвитку сучасного міжнародного права, зазначають подальший гуманізації, тобто становлення й зміцнення в ньому одного з найважливіших принципів – принципу поваги до прав людини [2, с. 7].

Провідним критерієм вступу країни до Євро-союзу є втілення базових цінностей ЄС. У Договорі про Європейський Союз (ст. 49) зазначено, що будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2 Договору про Європейський Союз, і зобов'язується впровадити їх в життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу [3].

Базові цінності ЄС – це світоглядні принципи, засновані на розумінні цінностей, як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, правова держава та дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Перелік вищезазначених цінностей є загальним для всіх держав-учасників ЄС, для яких є характерним плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність жінок та чоловіків.

Європейський Союз допомагає громадській справедливості, сприяє захисту прав людини, допомагає розвитку соціального забезпечення та створення умов для можливого захисту різного роду категорій людей, що його потребують. Метою досягнення зазначених цілей є запобігання соціального відсторонення та запобігання дискримінації.

У зв'язку з чим країни ЄС повинні дотримуватись принципу плюралізму у різного роду сферах життєдіяльності в середині країни. Крім цього, провідними принципами для країн ЄС є принцип недискримінації та толерантності.

Європейські цінності об'єднують держави-члени, і до ЄС не може бути включена країна, що не підтримує вищеперелічені цінності та принципи, адже головною метою Європейського Союзу – захист цих цінностей та принципів в Європі, за для сприяння миру та добробуту громадян країн-членів, а Європейський парламент здійснює контроль за тим, щоб ці цінності були відображені у законодавстві Європейського Союзу.

Основними базовими цінностями Європейського Союзу є: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини. Повага до людської гідності є джерелом усіх прав і свобод людини, підкреслює, те що людська гідність є непорушною, оскільки вона властива кожній людині.

Основою функціонування ЄС є представницька демократія, коли кожен громадян користується політичними правами, має право балотуватися кандидатом і голосувати на виборах до Європейського парламенту.

Важливою цінністю є рівність, що полягає у рівності прав усіх громадян перед законом, відсутність дискримінація за будь-якою ознакою. Верховенство права передбачає єдиний підхід в трактуванні та застосуванні законів та правил єдині до всіх незалежно від їхнього соціального статусу, а право і справедливість забезпечуються незалежним судом. І, нарешті, повага до прав людини – це визнання того, що всі люди народжуються вільними та рівними своїх правах, вони є невідчужуваним та невід'ємними, охоплюють різні сфери, а людина, її права і свободи вважається найбільшою соціальною цінністю.

Концепція прав людини була нормативно закріплена на рівні установчих договорів, а також шляхом прийняття міжнародних актів, зокрема Хартії ЄС про основоположні права. Рада Європи, створена у 1949 році, стала міжнародною організацією, для якої сфера захисту прав і свобод людини є ключовою. У рамках даної організації була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка стала основою найбільш ефективної системи охорони людських прав. На теперішній час цей документ ратифікували всі 47 держав-членів Ради Європи, в тому числі й Україна, а також усі 27 держав-членів Європейського Союзу [4].

Основоположні права людини, вважає відомий теоретик права П.М. Рабінович, «це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [5, с. 12]».

У Хартії основних прав Європейського Союзу визначено перелік основних прав людини, захист

яких в Європейському союзі, як і на рівні держав, гарантує система захисту прав людини. Особливістю цієї системи є поєднання загальних та спеціальних гарантії, які слугують захисту окремих прав, зокрема заборони смертної кари, як гарантії права на життя чи заборони клонування людини як гарантії цілісності особистості.

Загальні гарантії розрізняють за наступними основними елементами: інституційна, матеріальна та процесуальна гарантія. Так, інституційною гарантією ЄС є функціонування таких інституцій, як Суду ЄС, інших органів та агенцій, служб, що повинні забезпечувати гарантії та захист прав людини [7, с. 124].

Важливу роль у гарантуванні захисту прав людини у ЄС належать Європейському омбудсману, Європейському контролеру із захисту даних, Спецпредставнику ЄС з прав людини тощо. Наразі спостерігається стабільний ріст значення питань на вирішення яких спрямований функціонал цих осіб, зокрема, право осіб на компенсацію шкоди, заподіяної порушенням її прав, а також надання процесуальних гарантії, що реалізуються під час здійснення судочинства у Європейському суді з прав людини. [8, с. 51].

У більшості сфер право Євросоюзу має пріоритет щодо національного права та користується правилом прямої дії, що дає право громадянам країн Європейського Союзу подавати позови проти власних національних держав у випадку порушення останніми прав громадян, які набути ними відповідно до права співтовариства [9, с. 18].

Варто зазначити, що посада Спецпредставника ЄС з прав людини багато в чому може бути порівняна з Урядовим уповноваженим у справах ЄСПЛ, зокрема в контексті готовності Європейського союзу обстоювати своїх інтересів у ЄСПЛ. Порівняно з Європейським омбудсменом, що зосереджений на внутрішньому вимірі забезпечення захисту прав людини різного роду службами, органами, інституціями ЄС та їх посадовими особами, діяльність Спецпредставника ЄС з прав людини спрямовано на зовнішньому вимірі захисту прав людини [10].

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки система захисту пройшла важкий етап становлення до тієї площини, якою вона є нині. Першочергове призначення інституцій, які на теперішній час займаються захистом прав людини, не приділялось саме цьому аспекту. Лише з поступовою імплементацією норм міжнародного права та наданнях йому переваги в фундаментальних питаннях, що стосуються захисту прав людини, ця інституція здійснила зрушення. Держава в першу чергу має захищати своїх громадян в рамках національного законодавства. Норми права, що стосуються захисту прав людини повинні не лише бути прописані в нормативно-правових актах, а й бути втілені в реальне життя. Захист права людини розглядається як захист прав, що притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Основними правами, що підлягають захисту є: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини.

Проблема захисту прав людини повинні бути зрозумілими кожному об'єднують суспільство більше, ніж навіть закони чи міждержавні угоди. Європейські світоглядні принципи, на основі яких проводяться в країнах реформи, що дозволяють громадянам жити в комфортній і безпечній країні, вільно подорожувати та навчатися, знати, що в державі діють єдині закони. Від кожного з нас залежить, як ми будемо рухатися до членства в Європейському Союзі. Саме європейський світогляд на основі базових цінностей є основою добробуту Європейського Союзу, а євроінтеграція держави є зміною світоглядних принципів на всіх рівнях життя і рухом до європейського добробуту.

Також, очевидним є те, що наукова та просвітницька діяльність у галузі прав людини – це життєво необхідна умова формування поваги захисту прав людини та запобігання їх порушенню, що стане важливим внеском у формування громадянського суспільства, де будуть поважати права кожного його члена, з високим рівнем правової культури та громадянської свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Donnelly J. *Universal Human Rights in Theory and Practice.*, New York : Cornell University Press, 2003. 290 p.
2. Неліп М. І., Мережко О. О. Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві. Київ : Наук. думка, 1998. 192 с.
3. Договір про Європейський Союз. Маастрихт, 07 лют. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13 / № 32 від 23.08.2006. С. 270.
5. Рабінович П. М. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України.* 2015. № 2. С. 9–23.
6. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

7. Фалалеева Л.Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ, 2020. 455 с.
8. Цись Н. І. Імплементція норм міжнародного права у національне законодавство : автореферат. К., 2014. С. 88.
9. The Fundamental Rights Report 2018, European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files//fra-2018-fundamental-rightsreport-2018_en.pdf
10. Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System. *Human Rights Law Review*. 2013. Vol. 13, Iss. 2. Pp. 209–244.

REFERENCES

1. Donnelly J. (2003) *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York : Cornell University Press.
2. Nelip M. I., Merezko O. O. (1998) *Sylovyi zakhyst prav liudyny: Pytannia lehitymnosti v suchasnomu mizhnarodnomu pravi*. Kyiv : Nauk. dumka.
3. Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz. Maastrykht, (1992, February 7) Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text
4. *Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Council of Europe (1998).
5. Rabinovych P. M. *Osnovopolozhni prava liudyny: termino-poniattievyi instrumentarii doslidzhennia ta vykladannia*. Pravo Ukrainy (2015).
6. *Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
7. Falalieieva L. H. (2020) *Zakhyst osnovopolozhnykh prav u intehratsiinomu pravoporiadku Yevropeiskoho Soiuzu : monohrafiia*.
8. Tsis N. I. (2014) *Implementation of norms of international law in national legislation*;
9. *The Fundamental Rights Report (2018)*, European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union Retrieved from: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-fundamentalrights-report-2018_en.pdf
10. Egan S. (2013) *Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System*.